

ΜΙΣΣΕΛ ΦΟΥΚΩ
MICHEL FOUCAULT

ΕΠΙΤΗΡΗΣΗ
ΚΑΙ ΤΙΜΩΡΙΑ

Ἡ γέννηση τῆς φυλακῆς

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ
ΚΑΙΤΗ ΧΑΤΖΗΔΗΜΟΥ - ΙΟΥΛΙΕΤΤΑ ΡΑΛΛΗ

ΘΕΩΡΗΣΗ
ΑΛΚΗΣ ΣΤΑΥΡΟΥ

ΕΠΙΜΕΤΡΟ

ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΗΣ ΠΟΙΙΚΗΣ ΚΑΤΑΣΤΟΛΗΣ
ΣΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΜΙΣΣΕΛ ΦΟΥΚΩ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΡΑΠΠΑ

καλέσουμε «ταυρο-δικαστική νοσηλεία του».

Συνοψίζουμε: από τότε που λειτουργεί το νέο ποινικό σύστημα – αυτό που καθορίστηκε από τους περιφημούς Κώδικες του δέκατου όγδοου και του δέκατου ένατου αιώνα –, μια ολική διαδικασία οδήγησε τους δικαστές στο να κρίνουν κάτι άλλο παρά τα έγγραφα: στις δικαστικές τους αποφάσεις, ώθούνταν στο να κρίνουν κάτι άλλο από το να δικάζουν και η δικαστική έξουσία μετατοπίστηκε, ως ένα σημείο, σε άλλες αρμοδιότητες εκτός από τους ποινικούς δικαστές. Σε ολόκληρη την ποινική διαδικασία έχουν τώρα προστεθεί έξω-δικαστικά στοιχεία και πρόσωπα. Θά μās πούν πώς δεν υπάρχει εδώ τίποτα το άνοικιο, πώς μοίρα του Δικαίου είναι να απορροφά λίγο λίγο στοιχεία που του είναι ξένα. Συμβαίνει όμως κάτι το πολύ περίεργο στη σύγχρονη ποινική δικαιοσύνη: αν επιθεωρείται με τόσα έξω-δικαστικά στοιχεία, δεν είναι για να τα αξιοποιήσει δικαστικά και να τα ενσωματώσει λίγο λίγο στην αυστηρά συγκεκριμένη τιμωρητική έξουσία: αντίθετα, είναι για να διευκολύνει τη λειτουργία τους, σαν μη-δικαστικά στοιχεία, στα ένδοξα της ποινικής επιχείρησης: είναι για να εμποδίζει την επιχείρηση αυτή να αποτελεί άπλά και μόνο μια νόμιμη τιμωρία: είναι για να απαλλάσσει τον δικαστή από την ενοχή του να είναι ο μόνος που τιμωρεί: «Απαγγέλλουμε, δέβαινα, την ετυμωρία μας, αλλά όσο κι αν αυτή προκαλείται από ένα έγκλημα, βλέπετε πολύ καλά ότι, για μās, λειτουργεί σαν τρέπος χειρισμού ενός έγκληματος: τιμωρούμε, αλλά μ' αυτό θέλουμε να πούμε πώς επιθυμούμε να θεραπευόμαστε.» Σήμερα, η ποινική δικαιοσύνη δεν λειτουργεί και δεν δικαιολογείται παρά μοναχα με την αδιάκοπη αυτή επανεγγραφή σε συστήματα ίδια είναι, με την αδιάλειπτη αυτή επανεγγραφή σε συστήματα μη-δικαστικά. Υπόκειται σ' αυτόν τον επαναχαρακτηρισμό από τη γνώση.

Κάτω από την αυξανόμενη ηπιότητα των ποινών, μπορούμε λοιπόν να διακρίνουμε μια μετατόπιση των σημείων εφαρμογής τους, και μέσ' από τη μετατόπιση αυτή, ένα ολόκληρο πεδίο από πρόσφατα αντικείμενα, ένα ολόκληρο νέο σύστημα αλήθειας, καθώς και ένα πλήθος από ρόλους πρωτόφαντους στην άσκηση της ποινικής δικαιοσύνης. Μιά ορισμένη γνώση, διάφορες τεχνικές, «επιστημονικές» θεωρίες, διαμορφώνονται και περιπλέκονται με την πρακτική της κολαστικής έξουσίας.

Σκοπός του διδάλου τούτου: η συσχετισμένη ιστορία της σύγχρονης ψυχής και μιας νέας έξουσίας στην άπονομή της δικαιοσύνης ή γενεαλογική ιστορία του σύγχρονου επιστημονικο-δικαστικού συμπλέγματος, όπου σπηρίζεται ή κολαστική έξουσία, από όπου άντλει τη δικαιολόγησή της και τους κανόνες της, προεκτείνει τα άποτελέσματά της και συγκαλύπτει την υπέρμετρη ιδιορρυθμία της.

Από που όμως να ξεκινήσει κανείς για να μελετήσει την ιστορία της υπό έκδικαση σύγχρονης ψυχής; Αν περιοριστούμε στην εξέλιξη των νομικών κανόνων ή των ποινικών δικονομιών, ριψοκινδυνεύουμε να δώσουμε την προτεραιότητα στο συνολικό, έξω-τεχνικό, αδρανές και πρωταρχικό γεγονός της αλλαγής της ανθρώπινης συλλογικής ευαισθησίας, της προόδου του ανθρώπινου ή της ανάπτυξης των επιστημών του ανθρώπου. Αν εξετάσουμε μοναχα – όπως τό έκανε ο Durkheim¹⁹ – τις γενικές κοινωνικές μορφές, διατρέχουμε τον κίνδυνο να θέσουμε σαν άρχή του μεταρισμού της τιμωρίας διαδικασίες εξαιριστικής φύσεως, μάλλον ένα άπο το άποτελέσματα των νέων μεθόδων έξουσίας, και πρώτα απ' όλα των νέων ποινικών μηχανισμών. Η μελέτη μας τούτη βασίζεται σε τέσσερις γενικούς κανόνες:

1. – Νά μίν επιμενερώσουμε τή μελέτη των κολαστικών μηχανισμών μοναχα στα «κατασταλτικά» τους άποτελέσματα, μοναχα στην πλευρά τους «της τιμωρίας», αλλά να τους επανατοποθετήσουμε μέσα σε ολόκληρη τη σειρά των θετικών άποτελεσμάτων που είναι δυνατό να προκαλέσουν, έστω κι αν φαίνονται περιθωριακά με την πρώτη ματιά. Καί έπομένως εξετάζουμε τήν τιμωρία σαν περιβλήκη κοινωνική λειτουργία.

2. – Νά αναλύσουμε τις κολαστικές μεθόδους, όχι σαν άπλές συνέπειες κανόνων Δικαίου ή σαν ένδειξεις κοινωνικών δομών· αλλά σαν τεχνικές, που ή εξειδίκευσή τους θρίσκειται στο γενικό πεδίο άλλων μεθόδων έξουσίας. Νά εξετάσουμε τις τιμωρίες μέσα στην προοπτική της πολιτικής τακτικής.

3. – Αντί να άντιμετωπίζουμε τήν ιστορία του ποινικού δικαίου κι εκείνη των επιστημών του ανθρώπου σαν δυό ξεχωριστές σειρές, που ή διασταύρωσή τους έχει πάνω στη μά ή στην άλλη – ή ίσως και στίς δυό – άποτελέσματα, όπως θά τά θέλαμε, διαπρακτικά ή χρήσιμα, να άνταξήσουμε τήν κοινή τους μήτρα, και να δούμε αν υπάγονται και οι δυό σε μία «επιστημολογικο-δικαι-

στική» διαδικασία διαμόρφωσης· κοντολογίς, να τοποθετήσουμε την τεχνολογία της ξέουσας στη βάση και του εξανθρωπισμού της ποινής και της γνώσης του ανθρώπου.

4. - Νά ερευνήσουμε μήπως ή εμφάνιση αυτή της ψυχής στο πεδίο της ποινικής δικαιοσύνης, και μαζί της ή παρεμβολή στη δικαστική πρακτική μιας δόκληρης «πιστημονικής» γνώσης, δέν είναι τό άποτέλεσμα μιας άλλης στόν τρόπο επένδυσης του ίδιου του σώματος από τους συσχετισμούς της ξέουσας.

Μέ λίγα λόγια, πρέπει νά προσπαθήσουμε νά αναλύσουμε τή μεταμόρφωση των μεθόδων τιμωρίας, ξεκινώντας από μία πολιτική τεχνολογία του σώματος, όπου θά μπορούσε κανείς νά διακρίνει καθαρά τήν κοινή ιστορία των συσχετισμών της ξέουσας και των σχέσεων ανθρώπου πρός αντικείμενο. Καί έτσι, μέ τήν ανάλυση της κολαστικής επιείκειας ως τεχνικής της ξέουσας, θά μπορούσαμε νά αντιληφθούμε και μέ ποιο τρόπο ό άνθρωπος, ή ψυχή, τό φυσιολογικό ή μή-φυσιολογικό άτομο έρχονται τώρα νά επηρεασθεούν στο έγκλημα σάν αντικείμενα της ποινικής παρέμβασης· και μέ ποιο τρόπο μιά εξειδικευμένη μέθοδος καθυπόταξης κατόρθωσε νά δημιουργήσει τόν άνθρωπο ως αντικείμενο γνώσης, κατάλληλο για μία πράγματεια μέ «έπιστημονικό» χαρακτήρα.

Δέν διατείνομαι, πάντως, πώς είμαι ό πρώτος που εργάστηκε πρός αυτήν τήν κατεύθυνση.²⁰

★

Από τό αξιόλογο βιβλίο των Rusche και Kirchheimer²¹ θά μπορούσε κανείς νά συγχαρήσει όρισμένα ούσιαστικά σημεία. Καί πρώτα πρώτα, ότι πρέπει νά αποβάλουμε τήν ψευδαίσθηση πώς ή ποινή είναι πάνω απ' όλα (άν όχι αποκλειστικά) ένας τρόπος καταστολής των αδικημάτων, και πώς σ' αυτόν τό ρόλο της - ανάλογα μέ τις κοινωνικές μορφές, τά πολιτικά συστήματα ή τις θρησκευτικές πεποιθήσεις - μπορεί νά δείχνει αύστηρότητα ή επιείκεια, νά στρέφεται πρός τόν έξυλασμό ή νά αποδέλεται στήν επίτευξη μιας επανόρθωσης, νά έχει σάν στόχο τήν ποινή δίωξη των ατόμων ή τόν προσδιορισμό συλλογικών εύθυνών. Νά αναλύουμε μάλλον τά «συγκεκριμένα κολαστικά συστήματα», νά

τά μελετάμε σάν κοινωνικά φαινόμενα που δέν είναι δυνατό νά καταλογιστούν μόνο στη δικαστική δομή της κοινωνίας ούτε και στις θεμελιωκές ήθικες της έπιλογές· νά τά επαναφέρουμε στο λειτουργικό τους πεδίο, όπου ή κύρωση των έγκλημάτων δέν είναι τό μοναδικό στοιχείο· νά αποδείξουμε πώς τά κολαστικά μέτρα δέν είναι άπλώς «φνητικοί» μηχανισμοί που επιδιώκουν τήν καταστολή, τήν παρεμπόδιση, τόν αποκλεισμό, τόν περιορισμό· αλλά πώς είναι συνδεδεμένα μέ μίαν δόκληρη σειρά από θετικές και χρήσιμες ενέργειες, που έργο τους είναι νά τά ύποστηρίξουν (και μ' αυτή τήν έννοια, άν οι νόμιμες ποινές είναι φτιαγμένες για νά τιμωρούν τά αδικήματα, θά μπορούσαμε νά πούμε πώς ό όρισμός των αδικημάτων και ή δίωξη τους είναι, αντίθετα, φτιαγμένοι για νά διατηρούν τους κολαστικούς μηχανισμούς και τις λειτουργίες τους). Μέ βάση τά παραπάνω, οι Rusche και Kirchheimer, συγχέζουν τά διάφορα κολαστικά συστήματα μέ τά συστήματα παραγωγής, απ' όπου άντλούν τις ενέργειές τους: έτσι, στήν οικονομία της δουλείας, ρόλος των κολαστικών μηχανισμών είναι νά προσκομίσουν ένα συμπλήρωμα από εργατικά χέρια - και νά διαμορφώσουν μίαν «άστική» δουλεία παράλληλη μ' εκείνη που εξασφαλίζεται από τους πολέμους ή από τό εμπόριο· στη φεουδαρχία, και σέ μίαν εποχή όπου έλάχιστη είναι ή νομισματική και ή παραγωγική ανάπτυξη, έχουμε μίαν άπύτομη αύξηση των σωματικών τιμωριών - στις περισσότερες περιπτώσεις τό σώμα είναι τό μόνο προσιτό αγαθό· ή φυλακή-αναμορφωτήριο - τό γενικό Νοσοκομείο, τό Spinhuis ή τό Rasphuis -, ή κολαστική εργασία, τό ποινικό εργαστήριο εμφανίζονται μέ τήν εξέλιξη της έμπορικής οικονομίας. Καθώς τό βιομηχανικό σύστημα άπαιτεί μίαν έλεύθερη εργατική άγορά, τό ποσοστό της άναγκαστικής εργασίας μειώνεται στους κολαστικούς μηχανισμούς, κατά τόν δέκατο ένατο αιώνα, και τή θέση της παίρνει ή κάθειρξη μέ αναμορφωτικό σκοπό. Χωρίς άμφιβολία, πολλές παρατηρήσεις θά μπορούσαμε νά κάνουμε άναφορικά μέ τόν αύστηρο αυτό συσχετισμό.

Αλλά θά μπορούσαμε άναμφίβολα νά υιοθετήσουμε τούτο τό γενικότερο θέμα, ότι, στις κοινωνίες μας τά κολαστικά συστήματα πρέπει νά επανεγταθούν σέ κάποια «πολιτική οικονομία» του σώματος: άκόμα και όταν τά συστήματα αυτά δέν καταφέρουν σέ δίαιες ή αίματηρές τιμωρίες, άκόμα κι όταν χρησιμοποι-

ούν μέθοδες «άπαλές» που έγκλείουν ή αναμορφώνουν, άσφαλώς πρόκειται πάντοτε για τό σώμα – για τό σώμα και τίς δυνάμεις του, για τή χρησιμότητα τών δυνάμεων αὐτῶν και για τήν εὐπείθειά τους, για τήν κατανομή τους και για τήν ὑποταγή τους. Διαλογισμένα θά μπορούσαμε νά φτιάξουμε μίαν ἱστορία τῆς τιμωρίας μέ βάση ἠθικές ιδέες ἢ νομικές δομές. Ἀλλά μπορούμε, ἄραγε, νά τήν κάνουμε βασισμένοι σέ μίαν ἱστορία τῶν σωματιῶν, ἀπό τή στιγμή που διατείνονται πῶς ἡ τιμωρία ἔχει πιά σάν μοναδικό στόχο τήν κρυφή ψυχή τῶν ἐγκληματιῶν;

Οἱ ἱστορικοί ἀσχολήθηκαν ἀπό καιρό μέ τήν ἱστορία τοῦ σώματος. Μελέτησαν τό σώμα ἀπό τήν ἀποψη μιᾶς ἱστορικής δημογραφίας και παθολογίας· τό ἀντιμετώπισαν σάν ἔδρα ἀπό ἀνάγκες και ὀρέξεις, σάν πεδίο ἀπό φυσιολογικές διαδικασίες και μεταβολισμούς, σάν στόχο ἐπιθέσεων μικροβίων και ἰών· ἀπόδειξαν ὡς ποῦ σημείο οἱ ἱστορικές διαδικασίες ἐνέχονταν σ' αὐτό που θά ἦταν δυνατό νά θεωρηθεῖ τό καθαρά βιολογικό δάθρο τῆς ὑπαρξης· και ποιά θέση, στήν ἱστορία τῶν κοινωνιῶν, ἔπρεπε νά δοθεῖ σέ διάφορα «βιολογικά» γεγονότα, ὅπως ἡ κυκλοφορία τῶν δάκλων ἢ ἡ παράταση τῆς διάρκειας τῆς ζωῆς²². Ἀλλά και τό σώμα ὑπάγεται, ἐπίσης, ἄμεσα σ' ἓνα πολιτικό πεδίο· οἱ συζητησμοί ἔξουσίας ἀσκούν πάνω του ἄμεσο ἔλεγχο· τό ἐπενδύουν, τό σημαδεύουν, τό δαμάζουν, τό βασανίζουν, τό ὑποβάλλουν σέ ἀναγκαστική ἐργασία, τό ἀποχρεώνουν σέ συμμετοχή σέ λειτουργίες, ἀπαιτοῦν ἀπό αὐτό σήματα. Ἡ πολιτική αὐτή ἐπένδυση τοῦ σώματος συνδέεται, χάρη σέ περιπλοκές και ἀμοιβαίες σχέσεις, μέ τήν οἰκονομική του χρησιμοποίηση· κατά μεγάλο μέρος, σάν δύναμη παραγωγῆς τό σώμα περιβάλλεται μέ σχέσεις ἔξουσίας και κυριαρχίας· ἀλλά, ἀντίθετα, δέν εἶναι δυνατό νά ἀποτελέσει δύναμη ἐργασίας παρά μονάχα ἄν ἐνταχθεῖ σ' ἓνα σύστημα καθυπόταξης (ὅπου ἡ ἀνάγκη εἶναι ἐπίσης ἓνα πολιτικό ὄργανο προσεκτικά ρυθμισμένο, ὑπολογισμένο και χρησιμοποιήσιμο)· τό σώμα μετατρέπεται σέ χρήσιμη δύναμη μόνον ἄν γίνει σώμα παραγωγικό και σώμα καθυποταγμένο. Ἡ καθυπόταξη αὐτή δέν ἀποκτάται μέ μόνα τά ὄργανα τῆς βίας ἢ τῆς ἰδεολογίας· μπορεῖ κάλλιστα νά εἶναι ἄμεση, σωματική, νά χρησιμοποιεῖ τή δύναμη ἐνάγνια στή δύναμη, νά στρέφεται σέ ὕλικα στοιχεία, και ἐντούτοις νά μὴ εἶναι βίαιη· μπορεῖ νά εἶναι ὑπολογισμένη, ὀργανωμένη, τεχνικά μελετημένη, μπορεῖ νά εἶναι λεπτό-

τατη, νά μή χρησιμοποιεῖ ὅτε δῖπλα ὅτε και τρομοκρατία, κι ἐν-τούτοις νά παραμένει σωματική. Μπορεῖ, δηλαδή, νά ὑπάρχει ἐκεῖ μιά ὀρισμένη «γνώση» τοῦ σώματος που δέν εἶναι ἀκριβῶς ἢ ἐπιστήμη τῆς λειτουργίας του, και μιά κυριαρχία πάνω στίς δυνάμεις του που εἶναι κάτι περισσότερο ἀπό τή δυνατότητα νά ὑπερνηθῶν· ἡ γνώση αὐτή και αὐτή ἢ κυριαρχία ἀποτελοῦν ἐκεῖνο που θά μπορούσε νά ὀνομαστεῖ ἢ πολιτική τεχνολογία τοῦ σώματος. Χωρίς καμιά ἀμφιβολία, ἡ τεχνολογία τούτη εἶναι ἀπροσδιόριστη και σπανιότατα διατυπώνεται μέ τρόπο σαφή και συστηματικό· ἀποτελεῖται πολύ συχνά ἀπό τμήματα και κομμάτια· χρησιμοποιεῖ ἀνόμοια ἐργαλεία ἢ μεθόδους. Σχεδόν πάντα δέν εἶναι τίποτ' ἄλλο – παρ' ὅλη τή συνοχή τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς – παρά μιά πολύμορφη ἐνοχρήστευση. Ἐπί πλέον, δύσκολα θά μπορούσε κανεῖς νά τήν ἐντοπίσει σ' ἓναν καθορισμένο θεσμικό τύπο, ἢ σ' ἓναν κρατικό μηχανισμό. Αὐτοί εἶναι ἐκεῖνοι που προσφεύγουν σ' αὐτήν· χρησιμοποιοῦν, ἀξιολογοῦν ἢ ἐπιβάλλουν ὀρισμένες ἀπό τίς μεθόδους τῆς. Ἐνώ αὐτή ἢ ἴδια, μέ τούς μηχανισμούς τῆς και τίς ἐνέργειές τῆς, βρίσκεται σέ ὀλόκληρα διαφορετικό ἐπίπεδο. Πρόκειται, θά λέγαμε, για μιά μικροφυσική τῆς ἔξουσίας που ἐνεργοποιεῖται ἀπό τά συστήματα και τούς θεσμούς, ἀλλά που ἢ ἐγκυρότητά τῆς τοποθετεῖται, κατά κάποιον τρόπο, ἀνάμεσα στίς τεράστιες αὐτές λειτουργίες και στά ἴδια τά σῶματα μέ τήν ὕλκητῆτά τους και τίς δυνάμεις τους.

Ἐπίσης, ἡ μελέτη τῆς μικροφυσικῆς αὐτῆς προϋποθέτει ὅτι ἢ ἔξουσία που ἀσκεῖται ἐδῶ δέν ἐκλαμβάνεται σάν ἰδιοποίηση, ἀλλά σάν στρατηγική, πῶς οἱ κυριαρχικές τῆς ἐνέργειες δέν ἀποδίδονται σέ ἓναν «σφαιτερισμό», ἀλλά σέ μέτρα, σέ ἐλιγμούς, σέ τακτικές, σέ ἓναν «σφαιτερισμό»· πῶς ἀποκρυπτογραφεῖται σ' αὐτήν ἄλλον κάποιον πλέγμα ἀπό σχέσεις πάντοτε τεταμένες, πάντοτε σέ δραστηριότητα, παρά σέ κάποιο προνόμιο που κάποιος τό κατέχει· πῶς τῆς δίνεται για πρότυπο μάλλον ἢ ἀδιάκοπη διαμάχη, παρά τό συμβόλαιο που διενεργεῖ μιά παραχώρηση ἢ μιά κατάκτηση που σφραγίζεται κάποιον πεδίο. Πρέπει, κοντολογίς, νά δεχτοῦμε πῶς ἢ ἔξουσία αὐτή μάλλον ἀσκεῖται, παρά κατέχεται, πῶς δέν εἶναι τό ἀποκτημένο ἢ τό διατηρημένο «πρόνομο» τῆς κυριαρχίας τάξης, ἀλλά τό συνολικό ἀποτέλεσμα τῶν στρατηγικῶν τῆς θέσεων – ἀποτέλεσμα που φανερώνει, και κάποτε μάλιστα ἀνανεώνει τή θέση ἐκεῖνων που κυριαρχοῦνται

Από την άλλη μεριά, η Ξηουσία αυτή δεν επιδιάλλεται αλλά και μόνο σάν υποχρέωση ή σάν απαγόρευση σ' αυτούς που δέν τήν «κατέχουν»: τούς περιβάλλει, τούς χρησιμοποιεί σάν διάμεσο· στηρίζεται πάνω τους, ακριβώς όπως κι αυτοί, στόν άγώνα τους έναντιον της, στηρίζονται μέ τή σειρά τους στή λαθή που δοκεί πάνω τους. Τοῦτο σημαίνει ότι οί σχέσεις αυτές έχουν βαθιές τίς ρίζες τους στά στρώματα της κοινωνίας, ότι δέν έντοπίζονται στίς σχέσεις Κράτους και πολίτη, ή στά δρια τών τάξεων, και ότι δέν άρκοῦνται νά αντιγράψουν, στό έπίπεδο τών ατόμων, τών σωμάτων, τών κινήσεων και της συμπεριφοράς, τή γενικότερη μορφή του Νόμου ή της Κυβέρνησης· πώς έστω κι αν υπάρχει σ' αυτές κάποια συνέχεια (γιατί πραγματικά διαφθρώνονται πολύ καλά στή μορφή αυτή σύμφωνα μέ μίαν δλόκληρη κλίμακα από περίπλοκους μηχανισμούς), δέν υπάρχει καμιά άναλογία ούτε και αντίστοιχία, αλλά ιδιαιτερότητα μηχανισμών και διαμορφώσεων. Τέλος, δέν είναι μονοσήμαντες· προσδιορίζουν άναριθμητα σημεία άναμέτρησης, έστιές άστάθειας, που ή καθεμιά τους ένέχει κινδύνους σύγκρουσης, πάλης ή τουλάχιστον άνατροφής τών συσχετισμών των δυνάμεων. Η άνατροπή τών «μικρο-έξουσιών» αυτόν δέν ύπακούει λοιπόν στό νόμο του «όλα ή τίποτα»· δέν είναι κεκτημένη μιά για πάντα από έναν καινούργιο έλεγχο τών μηχανισμών, ούτε και από μιά νέα λειτουργία ή κατάλυση τών θεσμών· αντίθετα, κανένα από τά έντοπιζόμενα έπεισοδιά της δέν είναι δυνατό νά έγγραφεί στήν Ιστορία παρά μονάχα εξαιτίας τών άποτελεσμάτων που ή άνατροπή αυτή έπιφέρει σέ δλόκληρο τό πλέγμα που έχει παγιδευτεί.

Ίσως θά πρέπει ακόμα ν' άπαρηγοῦμε μίαν δλόκληρη παράδοση που μάς κάνει νά φανταζόμεστε ότι δέν μπορεί νά υπάρξει γνώση παρά μονάχα εκεί όπου άναστέλλονται οί σχέσεις έξουσίας, και ότι ή γνώση άναπτύσσεται μονάχα χώρα από τίς έντολές της, τίς απαιτήσεις της και τά συμφέροντά της. Ίσως θά πρέπει νά άπαρηγοῦμε τήν ιδέα ότι ή Ξηουσία τρελαίνει και πώς, αντίθετα, ή άπάρνηση της Ξηουσίας είναι ένας από τούς δρους για νά γίνουμε σοφοί. Πρέπει μάλλον νά δεχτούμε πώς ή Ξηουσία παράγει γνώση (και όχι μονάχα εύνώντας την έπειδή την έξυτηρεσει, ή φαρμόζοντάς την έπειδή της είναι χρήσιμη)· πώς έξουσία και γνώση άμεσα αλληλοεξαρτιούνται· πώς δέν υπάρχει σχέση Ξηουσίας χωρίς συσχετισμένη σύσταση ενός πεδίου γνώσης, ούτε

και γνώση που νά μήν προϋποθέτει και νά μήν άποτελεεί ταυτόχρονα σχέσεις Ξηουσίας. Οί σχέσεις αυτές «έξουσίας-γνώσης» δέν πρέπει λοιπόν νά αναλύονται μέ άφετηρία ένα ύποκείμενο γνώσης που θά ήταν ελεύθερο ή όχι σέ σχέση μέ τό σύστημα της Ξηουσίας· πρέπει αντίθετα νά έχουμε ύπόψη μας πώς τό ύποκείμενο που κατέγει τή γνώση, τά άντικείμενα της γνώσης καθώς και οί διάφοροι τρόποι γνώσης, είναι άποτελέσματα θεμελιωδών άλληλοεξαρτήσεων της Ξηουσίας-γνώσης και τών Ιστορικών τους μεταλλαγών. Κοντολογίς, δέν είναι ή δραστηριότητα του ύποκειμένου της γνώσης εκείνη που παράγει μιά γνώση, χρήσιμη ή άνυπότακτη στήν Ξηουσία, αλλά ή Ξηουσία-γνώση, οί διαδικασίες και οί άγώνες που εισχωρούν σ' αυτήν και τήν άπαρτίζουν, αυτές καθορίζουν τίς πιθανές μορφές και τά πιθανά πεδία της γνώσης.

Η άνάλυση της πολιτικής ένένδυσης του σώματος και της μηχανοφυσικής της Ξηουσίας προϋποθέτει λοιπόν τήν άπάρνηση - σέ δ,τι άφορά στήν Ξηουσία - της αντίθεσης «βία-ιδεολογία», της μεταφορικής έννοιας της ιδιοκτησίας, του πρότυπου του συμβολαίου ή εκείνου της κατάκτησης· και σέ δ,τι άφορά στή γνώση, τήν άπάρνηση της αντίθεσης «ιδιοτέλεια-άνιδιοτέλεια», του πρότυπου της γνώσης και της προτεραιότητας του ύποκειμένου. Άποδίδοντας στή λέξη διαφορετική έννοια από εκείνη που της έδιναν στόν δέκατο έβδομο αιώνα ο Ρetty και οί συγκαιριοί του, θά μπορούσαμε νά άναφερθούμε σέ μιά πολιτική «άνατομία». Δέν πρόκειται για τή μελέτη ενός Κράτους εκλαμβανόμενου σάν «σώμα» (μέ τά στοιχεία του, τούς πόρους του και τίς δυνάμεις του), αλλά ούτε και για τή μελέτη του σώματος και όλων δσα τό περιβάλλουν, εκλαμβανόμενου σάν ένα μικρό Κράτος. Πρόκειται για τό «πολιτικό σώμα» σάν σύνολο από ύλικά στοιχεία και τεχνικές που χρησιμοποιούν σάν δπλα, σάν σταθμοί έναλλαγής και μέσα επικοινωνίας, σάν σημεία στήριξης των σχέσεων Ξηουσίας και γνώσης που περιβάλλουν τά άνθρώπινα σώματα και τά καθυποτάσσουν μετατρέποντάς τα σέ άντικείμενα γνώσης.

Πρόκειται για τήν επανεξέταση της κολαστικής τεχνικής - είτε αυτή ύποβάλλει τό σώμα στήν τελετουργία των βασανιστηρίων είτε άπευθύνεται στήν ψυχή - μέσα στήν Ιστορία του πολιτικού αυτού σώματος. Για τήν άντιμετώπιση της ποινικής πρακτικής, όχι τόσο σάν συνέπεια μιάς νομικής θεωρίας όσο σάν ένα κειμενολαίο της πολιτικής άνατομίας.

Ὁ Καίτογοβιτς²³ ἔχει δημοσιεύσει μίαν ἀξιόλογη ἀνάλυση τοῦ «σώματος τοῦ βασιλιά»: σῶμα διπλό, σύμφωνα μέ τή μεσαιωνική νομική θεολογία, ἀφοῦ ἐνέχει ἐκτός ἀπὸ τὸ μεταβατικὸ στοιχεῖο ποῦ γεννιέται καὶ πεθαίνει, ἓνα ἄλλο στοιχεῖο ποῦ, ἐκείνο, παραμένει μέσα στὸ χρόνο καὶ διατηρεῖται σάν τὸ ἀπτό καὶ μολταῦτα ἄυλο σπήριγμα τοῦ βασιλείου· γύρω ἀπὸ τὸν δυϊσμό αὐτόν, ποῦ, στὴν ἀρχή, εἶχε πολλὰς ὁμοιότητες μέ τὸ χριστολογικὸ δόγμα, ὀργανώνεται μιά εἰκονογραφία, μιά πολιτικὴ θεωρία τῆς μοναρχίας, νομικοὶ μηχανισμοὶ ποῦ διαχωρίζουν καὶ ταυτίζουν συνδέουν τὸ πρόσωπο τοῦ βασιλιά μέ τὶς ἀπαιτήσεις τοῦ Στέμματος, καθὼς καὶ μιά σειρά ἀπὸ τελετουργίες, ποῦ οἱ κυριότερές τους εἶναι ἡ στέψη, ἡ κήδευση, οἱ τελετές ὑποταγῆς. Στόν ἀντίθετο πόλο θά μπορούσαμε νά τοποθετήσουμε τὸ σῶμα τοῦ κατὰδικου· ἔχει κι αὐτὸ τή νομική του ὑπόσταση· δημιουργεῖ τὸ δικὸ του ἐθιμοτυπικὸ καὶ προκαλεῖ ἓναν θεωρητικὸ λόγο, ὄχι γιὰ νά θεμελιώσῃ τὴν «αὐξημένη ἐξουσία» ποῦ διεθετε τὸ πρόσωπο τοῦ ἡγεμόνα, ἀλλὰ γιὰ νά κωδικοποιήσῃ τή «μειωμένη ἐξουσία» ποῦ σημαδεύει τοὺς ὑποβαλλόμενους σέ τιμωρία. Στὴ σκοτεινότερη περιόχῃ τοῦ πολιτικοῦ πεδίου, ὁ κατὰδικος ἀντιπροσωπεύει τὴ συμμετρική καὶ ἀντίστροφη μορφή τοῦ βασιλιά. Πρέπει νά ἀναλύσουμε αὐτὸ ποῦ θά μπορούσε νά ὀνομαστῆ, πρὸς τιμὴν τοῦ Καίτογοβιτς, τὸ «μειωμένο σῶμα τοῦ κατὰδικου».

Ἄν τὸ πλεόνασμα τῆς ἰσχύος ποῦ διαθέτει ὁ βασιλιάς προκαλεῖ τὸ διχασμὸ τοῦ σώματός του, ἡ ὑπέρβαση τῆς ἐξουσίας ποῦ ἀσκειται πάνω στὸ ὑποταγμένο σῶμα τοῦ κατὰδικου δὲν προκαλεῖ, ἀραγε, ἓνα ἄλλο εἶδος διχασμοῦ; Τὸ διχασμὸ ἐνός ἐξω-σωματικου, μίᾳ «ψυχῆς», ὅπως ἔλεγε ὁ Mably. Ἡ ἱστορία αὐτῆς τῆς «μικροφυσικῆς» τῆς κολαστικῆς ἐξουσίας ἀποτελεῖ τότε μιά γενεαλογία ἢ ἓνα στοιχεῖο τῆς γενεαλογίας τῆς σύγχρονης «ψυχῆς». Κι ἀντὶ νά βλέπουμε στὴν ψυχὴ αὐτῆ τὰ ἀναζωογονημένα κατὰλοιπα μίᾳς ἰδεολογίας, θά μπορούσαμε ἐδῶ νά ἀναγνωρίσουμε μάλλον τὸ τωρινὸ συσχετιστικὸ στοιχεῖο μίᾳς ὀρισμένης τεχνολογίας τῆς ἐξουσίας πάνω στὸ σῶμα. Δέ πρέπει νά λέμε ὅτι ἡ ψυχὴ εἶναι μιά ψευδαίσθηση ἢ ἓνα ἰδεολογικὸ φαινόμενο. Ἄλλὰ ὅτι ὑπάρχει, ὅτι εἶναι μιά πραγματικὴ ἀδυσία, ὅτι παραγγεῖται ἀδιακόπως, σὰ γύρω, στὴν ἐπιφάνεια, στὸ ἑσωτερικὸ τοῦ σώματος μέ τὴν ἐπιβολὴ κάποιας ἐξουσίας ποῦ ἀσκεῖται πάνω σ' ἐκείνους ποῦ τιμωροῦνται – καὶ γενικότερα, πάνω σ' ἐκείνους ποῦ ἐπιτη-

ροῦνται, ποῦ τιθασεύονται καὶ ἀναμορφώνονται, πάνω στους τρελοὺς, σὰ παιδιά, στους μαθητές, στους ἀποικισμένους, πάνω σ' ἐκείνους ποῦ τοὺς καθλώνουν σ' ἓνα μηχανήμα παραγωγῆς καὶ ἐλέγχονται σέ ὅλη τὴ διάρκεια τῆς ζωῆς τους. Ἱστορικὴ πραγματικὴ ἀπαιτήματα τῆς ψυχῆς αὐτῆς, ποῦ, ἀντίθετα μέ τὴν ψυχὴ ὅπως τὴν ἀναπαράστανε ἡ χριστιανικὴ θεολογία, δὲν γεννιέται ἀμαρτωλὴ καὶ κολάσιμη, ἀλλὰ γεννιέται μάλλον ἀπὸ διαδικασίες τιμωρίας, ἐπιτήρησης, κολασμοῦ καὶ καταπίεσης. Ἡ πραγματικὴ καὶ μὴ-σωματικὴ αὐτῆ ψυχὴ δὲν εἶναι ὅλη· εἶναι τὸ στοιχεῖο ὅπου ἀρθρώνονται οἱ ἐνέργειες ἐνός ὀρισμένου εἶδους ἐξουσίας καὶ ἡ ἀναφορὰ μίᾳς γνώσης, εἶναι ὁ μηχανισμὸς ποῦ διευκολύνει τὶς σχέσεις ἐξουσίας στὴν ἀπόκτηση κάποιας δυνατότητας γνώσης, καὶ ἡ γνώση ἐπαναφέρει καὶ ἐνισχύει τὶς ἐνέργειες τῆς ἐξουσίας. Πάνω σ' αὐτὴ τὴν πραγματικὴ ἀναφορὰ ἔχουν οἰκοδομηθεῖ διάφορες ἀντιλήψεις καὶ ἔχουν χαραχθεῖ πεδία ἀνάλυσης: ψυχὴ, ὑποκειμενικότητα, προσωπικότητα, συνείδηση, κ.τ.λ.· πάνω τῆς ἔχουν θεμελιωθεῖ τεχνικὲς καὶ θεωριεὲς ἐπιστημονικῆς· ξεκινώντας ἀπὸ αὐτὴν, ἔχουν προβληθεῖ οἱ ἠθικὲς διεκδικήσεις τοῦ ἀνθρωπισμοῦ. Ἄλλ' ἂς μὴ γελιόμαστε: τὴν ψυχὴ – ψευδαίσθηση τῶν θεολόγων – δὲν τὴν ἀντικατέστησε ἓνας πραγματικὸς ἀνθρωπισμός, ἀντικείμενο γνώσης, φιλοσοφικῆς σκέψης ἢ τεχνικῆς παρέμβασης. Ὁ ἄνθρωπος γιὰ τὸν ὅποιο μᾶς μιλοῦν, αὐτόν ποῦ μᾶς καλοῦν νά ἀτελευθερώσουμε, εἶναι κιόλας αὐτός καθ'αυτὸς τὸ ἀποτελεσμα μίᾳς πολὺ ἰσχυρότερης καθυπόταξης. Κάποια «ψυχὴ» θρῖσκειται μέσα του καὶ τὸν παρακινεῖ νά ζήσει, καὶ ἡ ἴδια αὐτὴ ψυχὴ ἀποτελεῖ μέρος τῆς κυριαρχίας, ποῦ ἀσκεῖ ἡ ἐξουσία πάνω στὸ σῶμα. Ψυχὴ – ἀποτελεσμα καὶ ὄργανο μίᾳς πολιτικῆς οἰκονομίας· ψυχὴ – φυλακὴ τοῦ σώματος.

★

Τὸ ὅτι οἱ τιμωριεὲς γενικά καὶ ἡ κάθεθετὴ ἀνάγονται σέ μιά πολιτικὴ τεχνολογία τοῦ σώματος, μού τὸ δίδαξε πολὺ περισσότερο ἡ τωρινὴ κατάσταση παρά ἡ ἱστορία. Στὴ διάρκεια τῶν τελευταίων χρόνων, ἐξεγέρσεις στίς φυλακὲς σημειώθηκαν λίγο πολὺ παντοῦ, σ' ὅλο τὸν κόσμο. Οἱ σκοποὶ τους, τὰ συνθήματά τους, οἱ ἐξελίξεις τους σίγουρα παρουσιάζουν κάτι τὸ παρόμοιο. Πρό-

κειται για εξεγέρσεις ενάντια σέ σωματικές ταλαιπωρίες που χρο-
νολογούνται από έναν και περισσότερο αιώνα: ενάντια στο κρύο,
ενάντια στην αποπνηχτική άπμόσφαιρα και στον άνηρωπινό συ-
νωστισμό, ενάντια στους μουχλιασμένους τοίχους, ενάντια στην
πεινα, ενάντια στο ξύλο. Άλλά υπήρξαν και εξεγέρσεις ενάντια
στις πρότυπες φυλακές, οτά ήρεμιστικά, στην άπομόνωση, ενά-
νια οτά Ιατρικά ή εκπαιδευτικά συστήματα. Έξεγέρσεις που οί
στόχοι τους ήταν, άραγε, μονάχα ύλικοί; Έξεγέρσεις άντιφατι-
κές, ενάντια στην εξάθλιωση, αλλά και ενάντια στην άνεση, ενά-
νια στους φυλακές, άλλα και ενάντια στους ψυχιάτρους; Στην
πραγματικότητα, επρόκειτο, δέβαια, σέ όλα αυτά που διαδραμα-
τίστηκαν, για σώματα και για ύλικά πράγματα, όπως άναφαίνε-
ται και στις άναριθμητες συζητήσεις που ή φυλακή υποκίνησε
άπο τις άρχές τοϋ δέκατου ένατου αιώνα. Αίτία για όλες αυτές
τις συζητήσεις και τις εξεγέρσεις, για όλες τις άναπολήσεις και
τύλιαιες επικρίσεις, είναι, δέβαια, αυτά τά μικρά, τά άσήμαντα
οάν τυφλές διεκδικήσεις, ή νά υποψιάζεται ξένες επιρροές.
Έπρόκειτο, όμως, καθαρά για εξεγέρσεις σέ επίπεδο σωμάτων,
ενάντια στο ίδιο τό σώμα της φυλακής. Άντικείμενο της συζητή-
σης δέν ήταν τό υπερβολικά εξάθλιωμένο ή υπερβολικά άπολυ-
μαμένο, τό υπερβολικά πρωτόγονο ή υπερβολικά τελειοποιημέ-
νο περιβάλλον της φυλακής: ήταν ή ύλική της πραγματικότητα,
οτό μέτρο όπου λειτουργεί σάν όργανο και σάν φορέας της έξου-
σίας: ήταν όλη αυτή ή τεχνολογία της έξουσίας πάνω στο σώμα,
που ή τεχνολογία της «ψυχής» - εκείνη τών παιδαγωγών, τών
ψυχολόγων και τών ψυχιάτρων - δέν κατορθώνει ούτε νά συγκα-
λύψει ούτε και νά άντισταθμίσει, για τών άπλοϋστατο λόγο ότι
και ή ίδια είναι ένα από τά εργαλεία της. Αύτης άκριδώς της φυ-
λακής, μέ όλες τις πολιτικές επενδύσεις τοϋ σώματος που συμπε-
ριλαμβάνει μέσα στο κλειστό της οικοδόμημα, θέλω νά άφηγηθώ
έδώ την ιστορία. Καθαρός άναχρονισμός; Όχι, άν έννοει κανείς
μ' αυτό τό νά ιστορεί τό χτές μέ όρους τοϋ σήμερα. Ναί, άν έν-
νοει κανείς τό νά ιστορεί μ' αυτό τό σήμερα²⁴.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Πρωτότυπα έγγραφα και άνωγραφία της όίκης τοϋ Robert-François Damiens (Pièces originales et procédures du procès fait à Robert-François Damiens), 1757, τόμ. III, σελ. 372-374.
2. Gazette d' Amsterdam, 1η Άπριλίου 1757.
3. Άναφέρεται από τόν A. L. Zevaes, στο έργο του Damiens ó Βασιλοκτόνος (Damiens le régicide), 1937, σελ. 201-214.
4. L. Faucher, Σχενικά μέ τή μεταρρύθμιση τών φυλακών (De la réforme des pri-sons), 1838, σελ. 274-282.
5. Robert Vaux: Σημειώματα (Notices), σελ. 45. Παρατίθεται στο έργο τοϋ N. K. Teeters, Ήταν όλοι τους φυλακισμένοι (They were in prison), 1937, σελ. 24.
6. Κοινοβουλευτικά Άρχεία, (Archives parlementaires), Δεύτερη Σειρά, τ. LXXII, 1η Δεσ. 1831.
7. C. de Beccaria: Περί άδικημάτων και ποινών (Traité des délits et des peines), 1764, σελ. 101 της έκδοσης τοϋ F. Hélie (1856), που θά χρησιμοποιηθεί στο διόλο μας τοϋτο.
8. B. Rush, Όμμία στην Έταιρία για τήν προώθηση τών πολιτικών έρευνών (Society for promoting political enquiries), in: N. K. Teeters, Τό λίκνο τοϋ άναμορφω-τηρίου (The Cradle of the Penitentiary), 1935, σελ. 30.
9. Βλ. Πρακτικά τοϋ Νοσοκομείου "Άα Σαριτέ" (Annales de la Charité), II, 1847, σελ. 529-530.
10. Άνόνημο κείμενο, δημοσιευμένο σνά 1701.
11. Βασανιστήριο τών προδοτών, που περιγράφεται άπο τόν W. Blackstone στο έργο του «Σχόλια πάνω στον άγγλικό ποινικό κώδικα» (Commentaire sur le Code criminel anglais), γαλλική μετάφρ. 1776, I, σελ. 105. Καί επειδή ή μετάφραση άποσκοπούσε στο νά προβάλλει τόν άνθρωπισμό της άγγλικής νομοθεσίας, σέ άντίθεση μέ τό καλύστερο Διάταγμα τοϋ 1760, ό σχολιαστής προσθέτει: «Στό δα-σανιστήριο αυτό, τό φρικτό στή θεία, ό ένοχος δέν ύποφέρει ούτε πολύ ούτε και για μεγάλο χρονικό διάστημα.»
12. Βλ. Ch. Hibbert, Οι ρίζες τοϋ κακού (The Roots of evil), έκδ. τοϋ 1966, σελ. 85-86.
13. Έφευρέτης της λαμητόμου (guillotine-γκυλοτίνα). (Σημ. Μετ.).
14. Le Peletier de Saint-Fargeau, Κοινοβουλευτικά Άρχεία (Archives parleme-ntaires), τ. XXVI, 3 Ιουνίου 1791, σελ. 720.
15. A. Louis, Έκθεση για τή λαμητόμο (Rapport sur la guillotine). Παρατίθεται άπο τόν Saint-Edme, στο Λεξικό τοϋ ποινικού συστήματος (Dictionnaire de pena-lité), 1825, τ. IV, σελ. 161.
16. Συγγνώστο θέμα της εποχής εκείνης: ένας εγκληματίας, στο μέτρο όπου είναι έπονειδιστος, πρέπει και νά σφετείται τό φώς - νά μή θλίπει, ούτε και νά τόν θλί-πουν. Για τόν πατροκτόνο θά 'πρεπε «νά κατασκευάσουν ένα σιδερένιο κλουδί ή νά σκάνουν ένα άδιαπέραστο κελί που νά τοϋ χρησιμοποιεί για Ισθδία κατοι-»

- κία». De Molène, *Περί ανθρωπισμού των ποινικών νόμων* (De l'humanité des lois criminelles), 1830, σελ. 275-277.
17. *Gazette des Tribunaux*, 30 Αυγούστου 1832.
18. G. de Mably, *Περί Νομοθεσίας*, *Άπαντα*, (De la Législation, Oeuvres complètes), 1789, τ. IX, σελ. 326.
19. E. Durkheim, *Δύο νόμοι της ποινικής εξέλιξης* (Deux lois de l'évolution pénale), *Année sociologique*, IV, 1899-1900.
20. Όπως και να 'ναι, δύσκολο θά ήταν, με άναφορές ή παραθέσεις, να αποδείξω τί όφείλει τό διότιο τούτο στον G. Deleuze και στην έργασία του με τον F. Guattari. Θά έπρεπε ακόμα να αναφερθώ σε πάμπολλες σελίδες τού έργου *Ψυχαναλύσεως* (Psychanalyse) τού R. Castel, και να εκφράσω επίσης την ευγνωμοσύνη μου στον P. Nora.
21. G. Rusche και O. Kirchheimer, *Τιμωρία και κοινωνικές δομές* (Punishment and social structures), 1939.
22. Βλ. E. Le Roy-Ladurie, *Η ακίνητη Ιστορία* (L'histoire immobile), *Annales*, Μάιος - Ιούνιος 1974.
23. E. Kantorowicz, *Τά δύο σώματα τού Βασιλιά* (The King's two bodies), 1959.
24. Σκοπός μου είναι να μελετήσω τή γέννηση τής φυλακής μόνον στό γαλλικό ποινικό σύστημα. Οι διαφορές τής Ιστορικής ανάπτυξης και των θεσμών θά καθιστούσαν δευτέρευτον τό έργο τής λεπτομερειώδους αναδίφησης και πάρα πολύ σημαντικό τό έγχειρήμα τής αναπαράστασης τού φαινομένου στό σύνολό του.